

ДИПЛОМАТІЯ НІМЕЧЧИНИ ЩОДО ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті зроблено спробу проаналізувати зовнішньополітичні та дипломатичні напрями діяльності Німеччини відносно Польщі та України наприкінці 1930-х років. Автор використовує матеріали спеціальної наукової літератури та історіографічних джерел України, Росії, Польщі, Німеччини, США, Великої Британії.

Ключові слова: Німеччина, Україна, Польща, СРСР, Друга світова війна, міжнародні відносини, зовнішня політика.

В статье сделано попытку проанализировать внешнеполитические и дипломатические направления деятельности Германии относительно Польши и Украины в конце 1930-х годов. Автор использует материалы специальной научной литературы и историографических источников Украины, России, Польши, Германии, США, Великобритании.

Ключевые слова: Германия, Украина, Польша, СССР, Вторая мировая война, международные отношения, внешняя политика.

In the article is made an attempt to analyse foreign policy and diplomatic of activities provided by Germany towards Poland and Ukraine in the end of the 1930th years. The author uses the materials of special scientific and historiography sources of Ukraine, Russia, Poland, Germany, USA and Great Britain.

Keywords: Germany, Ukraine, Poland, USSR, World War II, international relations, foreign policy.

Обрана проблематика неодноразово була об'єктом наукового дослідження як російських [1], у значно меншому ступені – українських [2], так і закордонних дослідників [3].

Актуальність теми не викликає сумніву, бо пов'язана з одним із найтрагічніших феноменів ХХ століття – фашизмом, його «німецьким варіантом», головні ознаки якого – реакційність, жорстокість, брехливість були притаманними не тільки внутрішній, але й зовнішній політиці та дипломатії.

Польща та Україна привертали особливу увагу гітлерівського керівництва Німеччини задовго до подій 1 вересня 1939 року. Ще в червні 1933 року міністр економіки Гугенберг, виступаючи на міжнародній конференції в Лондоні, здивував учасників форуму, розповсюдивши меморандум з вимогами Німеччини колонізувати землі у Східній Європі.

Після підписання польсько-німецького пакту 26 січня 1934 р. [4, р. 4-29] Гітлер неодноразово підкреслював, що між Німеччиною та Польщею не існує жодних суперечних питань. Наслідки Мюнхенської конференції 1938 р. дозволили йому змінити тон. 24 жовтня 1938 р. міністр закордонних справ Ріббентроп, запросивши на сніданок у Берхтесгаден польського посла у Німеччині Ліпського, зробив наступну заяву: 1) Данциг, який належав Польщі за часів Версальського договору 1919 р., повертається Німеччині; 2) Польща дозволяє Німеччині побудувати через Польський коридор екстериторіальну автостраду та залізничну колію; 3) Польща отримує право користуватись у Данцигу під'їзними шляхами та іншими економічними можливостями; 4) сторони ґарантують недоторканність польсько-німець-

кого кордону та продовжують дію пакту на 25 років. Сторони також підуть на сумісні дії щодо розгляду колоніальних питань та проблеми еміграції польських євреїв [5, р. 37-38] (зауважу, що міністр закордонних справ Польщі Йосиф Бек публічно підняв це питання в Лізі Націй, охарактеризувавши його як «демографічну проблему країни»).

Хоча польський уряд на той момент і пізніше відкидав ці пропозиції, нагадуючи німецькій стороні про заяви Гітлера щодо Польщі від 5 листопада 1937 р. («юридичне і політичне становище Данцига залишається незмінним») та від 14 січня 1938 р. («польські права у Данцигу ніяким чином не будуть порушені»), представники Німеччини продовжували ввічливо, але наполегливо здійснювати на нього тиск. 24 листопада 1938 р. начальник штабу верховного головнокомандування збройними силами Вільгельм Кейтель видав наказ про підготовку «до негайної окупації Данцига», наголосивши при цьому, що для захвату міста сприятливою є не війна з Польщею, «а ... політичне становище» [6, р. 68]. Хоча 6 грудня цього ж року англійський військовий аташе доповідав у Лондоні, що воєнні дії Німеччини в східному напрямку можуть бути здійсненими «на початку літа» та, можливо, направлені на Польщу, хоча не виключалися й інші варіанти [7, р. 546-551]. 5 січня 1939 р. Гітлер у бесіді з Йосифом Бекком заявив, «у зв'язку з тим, що Данциг є німецьким містом», – рано чи пізно він повинен повернутися до складу рейху; а 6 лютого 1939 р. німецький посол у Варшаві фон Мольтке наголосив заступнику міністра закордонних справ Польщі графу Жембеку, що, «з точки зору історії, ... бажано було б досягти відповідного рішення у цьому питанні».

Заради історичної об'єктивності, необхідно зауважити, що ще 18 жовтня 1938 р. радник німецького посольства у Варшаві Рудольф фон Шелія в бесіді з віце-директором політичного департаменту міністерства закордонних справ Польщі Т. Кобилянським з'ясував, що Польща, на відповідних умовах, готова «виступити на боці Німеччини у поході проти Радянської України» [10, с. 82].

Остаточну крапку щодо вирішення «Польського» питання поставив сам Гітлер, який у промові перед генералами 29 листопада 1939 р. підкреслив: «Наступним кроком будуть Богемія, Моравія та Польща. Для мене ... було цілком зрозумілим, що неможливо задовольнитись територією лише однієї Судетської області» [6, р. 107].

Таким чином, відносно перспектив Німеччини щодо Польщі після 1938 р. можна зробити, принагідно, два принципових висновки:

1. Вторгнення у Польщу та її загарбання було частиною заздалегідь розробленого німецькою стороною плану;
2. Гітлер не міг приступити до його реалізації доки не був завершений етап знищення Чехословаччини.

Фактично, Польща змушена була балансувати між політикою Німеччини та СРСР і шукала більш міцного зближення із західними країнами [11]. Але незаперечним залишається те, що 26 листопада 1938 р. Польща та СРСР у спільному комюніке [10, с. 96-97] підтвердили дієвість польсько-радянського договору про ненапад і підкреслили, що він ставить відносини між обома країнами на мирну основу [12, р. 39; 13, р. 216].

Невід'ємно від польського питання в стратегічних планах Німеччини, починаючи з середини 1930-х років, порушувалася проблема України.

На з'їзді фашистської партії в Нюрнберзі у 1939 р. Гітлер заявив, що Німеччина буде почувати себе, «як сир у маслі», якщо отримає сировину з Уралу, ліс Сибіру та «безмежні ниви України». 20 жовтня 1938 р. керівник французького посольства в Берліні Франсуа-Понсе, посилаючись на свою бесіду з Гітлером, констатував, що той залишався прихильником стабілізації миру на Заході заради того, щоб мати «свободу рук» на Сході. Але, на думку французького дипломата, було незрозуміло

мілим, кому саме доведеться «розраховуватися» за це – Польщі, Росії або прибалтійським країнам [8, р. 26].

20 жовтня 1938 р. міністр закордонних справ Великої Британії Едуард Галіфакс заявив Джорджу Огієві-Форбсу, англійському повіреному в справах у Берліні, що, можливо, «німці задумали у випадку необхідності використовувати «Рутенію» («Закарпатська», в окремих значеннях, «Карпатська» Україна – С.П.) як плацдарм проти України або як початковий пункт організації українського руху» [7, vol. III, р. 201]. А вже 24 листопада 1938 р., під час відвідування Чемберленом і Галіфаксом Парижу, обговорюючи «українську проблему» з Бонне та Даладьє, англійський прем'єр-міністр підкреслив наступне: «Є всі підстави констатувати, що німецький уряд, можливо, розраховує розпочати знищення Росії шляхом заохочення агітації за незалежну Україну. Мова йде не про те, що німецький уряд застосує військові дії. Він діє значно тонше» [7, vol. III, р. 306-307].

Заява Чемберлена не була випадковою. Відомо, що 30 листопада 1938 р. німецький посол у Парижі фон Вельчек повідомляв, що представники французьких фінансових кіл, у минулому пов'язаних з Південною Росією, переконані в тому, що рано чи пізно Німеччина наблизиться до вирішення української проблеми, і вони вважають необхідним вже зараз продемонструвати «інтереси Франції в цій справі» [9, vol. II, р. 469].

На початку грудня 1938 р. французький військовий аташе в Берліні Кулондр писав: «Намагання нацистських керівників полягають у тому, щоб, перетворивши Чехословаччину та Угорщину у васалів, створити Велику Україну під гегемонією Німеччини. Шляхи та засоби ще не визначені, але мета зрозуміла: створення великої України, **яка стане житницею Німеччини**. Для її здійснення необхідно буде також підкорити Румунію, домовитися з Польщею та відняти в СРСР частину його території». «Цілком ймовірно, – доповідав на закінчення Кулондр, – що Гітлер вбачав в «українському заході» відволікання уваги свого народу від внутрішніх негараздів» [8, р. 39-40].

3 січня 1939 р. німецький посол у Лондоні фон Дірксен у своєму щорічному огляді висловив думку, що «Англія погодиться на подальше німецьке просування в Україні; тут упевнені, що її завоювання Німеччиною відбудеться весною 1939 року» [9, vol. IV, р. 362]. Він також був переконаний, що «якщо українська держава виникне за допомогою Німеччини, нехай навіть військового характеру, але прихованої психологічно вдалим гаслом «Самовизначення для українців, звільнення України від панування більшовистського єврейства», англійська суспільна думка сприйме такий розвиток подій» [9, vol. IV, р. 365-367].

Але на початку січня 1939 р. «українська проблема» для Німеччини несподівано втратила гостроту. Про це свідчить заява Гітлера під час зустрічі з Йосифом Бекком у Берхтесгадені про те, що «українське питання не є терміновим» (про теж саме повідомляв і Кулондр у телеграмі з Берліну 14 березня: «Україна цікавила його [Гітлера] з економічної, але ніяк не з політичної точки зору») [5, р. 53; 8, р. 68].

Що стосується намагань Німеччини у другій половині 1930-х років залучити Польщу до спільної боротьби проти СРСР щодо подальшої долі України – це питання, на думку автора, занадто дискусійне. Щоб вирішити його на обґрунтованих наукових засадах, необхідно, як мінімум, вивчити дані, які знаходяться в офіційних (дип-ломатичних та інших) і неофіційних (матеріали розвідки ...), документальних по-відомленнях, насамперед, у Великій Британії та Франції.

Джерела та література

1. Безыменский А.А. Особая папка «Барбаросса». – М., 1972; Сиполс В.Я. Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны. – М., 1979; История внешней политики СССР. – Т. 1. – М., 1980; Максимычев И.Ф. Дипломатия мира против дипломатии войны. – М., 1981; Протопопов А.С., Козьменко В.М., Елманова Н.С. История международных отношений и внешней политики России. – М., 2001. – С. 240-256; Млечин Л.М. Адольф Гитлер и его русские друзья. – М., 2006. – 427 с.
2. Алексєєв Ю.М., Вергетел А.Г., Казаков О.О. Всесвітня історія. – К., 2006. – С. 90-91; 108-111; Пронь С.В. Міжнародні відносини та зовнішня політика: Навч.-метод. посібник. – Миколаїв, 2006. – С. 28-34; Пронь С.В. Мюнхенська політика західних країн: дипломатична передісторія війни // Наукові праці. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – Вип. 49. Т. 62. – С. 77-80.
3. Ральф Паркер. Заговор против мира. – М., 1949; Луи де Йонг. Немецкая пятая колонна во Второй мировой войне. – М., 1958; Ингеборг Флейшхауэр. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии, 1938-1939. – М., 1991; Zygmunt J. Gasiorowski. The German – Polish Nonaggression Pact of 1934 // Journal of Central European Affairs. – XX. – 1954. – April. – № 1; Taylor A.G.P. The Origins of the Second World War. – London, 1961; Middlemas Keith. Diplomacy of Illusion. The British Government and Germany, 1937-1939. – London, 1972; Gibbs N.H. Grand Strategy. – London, 1976.
4. Zygmunt G. Gasiorowski. The German – Polish Nonaggression Pact of 1934 // Journal of Central European Affairs. – XX. – 1951. – April. – № 1.
5. «Polish White Book» Official Documents concerning Polish – German and Polish – Soviet Relations, 1933-1939. – London: Hutchinson and Co., 1939.
6. «Trial of German Major War Criminals». Proceedings of the International Military Tribunal at Nuremberg: H.M. Stationery Office, 1946-1947.
7. «Documents of British Foreign Policy, 1919-1939». Third Series. – Vol. I,II,III: H.M. Stationery Office, 1949-1950.
8. «French Yellow Book» / Documents, 1938-1950. – Paris, 1939.
9. «Documents on German Foreign Policy, 1918-1945», Series D. – Vol. I-IV. H.M. Stationery Office, 1949-1951.
10. СССР в борьбе за мир накануне Второй мировой войны (сентябрь 1938 г. – август 1939 г.): Документы и материалы. – М., 1971.
11. Anna M. Cienciala. Poland and the Western Powers, 1938-1939. – London, 1968.
12. Wheeler-Bennett John W. Twenty Years of Russo-German Relations, 1919-1939 // Foreign Affairs. – 1946. – October.
13. Beloff Max. The Foreign Policy of Soviet Russia. T. 2. – London – New York – Toronto, 1952.